

EVA RIPOLLÉS ADELANTADO* i LAURA FORTEA CERVERA *

**EL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC COM A FONT
D'APRENENTATGE: TALLERS DIDÀCTICS AL JACIMENT
DE LA BASTIDA DE LES ALCUSSES (MOIXENT)**

Les mans modelen les idees.

RESUM: En l'article s'aborda la funció dels museus com a mediadors entre el públic i el Patrimoni que custodien, així com l'important paper que, en aquest sentit, hi juga la didàctica. També es reflexiona sobre el concepte de taller didàctic. Finalment es presenten els quatre nous tallers que s'han posat en marxa en la Bastida de les Alcusses (Moixent), amb els quals es vol reforçar i consolidar l'oferta didàctica que s'ha vingut oferint des del Museu de Prehistòria de la Diputació de València.

PARAULES CLAU: Patrimoni Arqueològic, Difusió, Didàctica, Tallers experimentals.

RÉSUMÉ: Dans cet article, est abordée la fonction des musées en tant que médiateurs entre le public et le Patrimoine, ainsi que le rôle important joué, de ce point de vue, par la didactique. Une réflexion sur le concept d'atelier didactique est aussi proposée. Finalement, sont présentés les quatre nouveaux ateliers mis en place à la Bastida de les Alcusses (Moixent) destinés à renforcer et consolider l'offre didactique proposée jusqu'ici par le Musée de Préhistoire de la Députation de Valencia.¹

MOTS CLÉS: Patrimoine Archéologique, Diffusion, Didactique, Ateliers expérimentaux.

* Museu de Prehistòria. Diputació de València. C/ Corona 36, 46003 València.
1. Traducció Marc Tiffagom.

APRENDRE AMB EL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

En el moment actual l'Arqueologia ha d'enfrontar-se a nous àmbits d'actuació que excedeixen els considerats tradicionalment com a propis. Aquestes parcel·les perifèriques de l'arqueologia van adquirint cada vegada més força impulsades per la important demanda social i, sens dubte, acabaran sent considerades com una vessant més de la disciplina, adquirint l'estatus d'Investigació.

Gonzalo Ruiz Zapatero i Víctor M. Fernández Martínez, referint-se als textos escolars com una d'aquestes “noves fronteres” que la disciplina arqueològica deu superar en el s. XXI, han comentat: *...ese pasado queda (re)sumido en los rígidos y estrechos marcos de los manuales escolares y así es “vendido” al auditorio más grande que podamos imaginar.*

Efectivament, també des del museu la dedicació al públic, i en particular al públic escolar, ha de deixar de considerar-se com una activitat menor. Els professionals dels museus, i en aquest cas els dedicats a la disciplina arqueològica, deuríem tindre-ho molt en compte i aprofitar les múltiples possibilitats d'aproximació i la inesgotable font de coneixements que pot oferir el patrimoni que custodiem. A més, en el museu no deurien haver-hi límits rígids, ni marcs estrets, s'hauria d'oferir al conjunt de la societat l'oportunitat de gaudir del coneixement.

Però ¿què podem oferir d'especial des del Museu? Evidentment allò més genuí que pot mostrar el museu són les restes del passat. Aquestes ens parlen dels grups humans a qui varen pertànyer, però a més, des del present, són l'única evidència irrefutable de l'existència d'eixe passat i per tant, cal conservar-les. De fet és eixe doble caràcter dels objectes, font d'informació i referent de permanència per als humans, el que desperta la nostra fascinació.

D'altra banda, ¿com fer que el patrimoni que custodien els museus fomenti no sols el gaudiment sinó també la formació dels seus visitants? El camí per aconseguir-ho és, sens dubte, la mediació didàctica.

La didàctica del patrimoni arqueològic és una nova disciplina en formació que s'alimenta del saber propi de la disciplina arqueològica, de la didàctica de les ciències socials, de la psicologia, de la pedagogia i dels sabers relatius a la comunicació. Es diferencia d'altres àmbits didàctics perquè les restes arqueològiques són el seu objecte d'estudi, el seu instrument i el seu fi. El seu objectiu últim és crear les condicions que guien la construcció de coneixements, de tal forma que els procediments emprats per a aconseguir-ho deuen produir la formació de competències cognitives de tipus històric i la formació de pensament visual, científic i tecnològic. A més, açò permet adquirir la capacitat de valoració del patrimoni i dels museus. En definitiva, atorgar significats i valors als béns culturals permet gaudir del seu coneixement.

En qualsevol cas, està clar que en Arqueologia les dades no són una finalitat en elles mateixes, en realitat no són més que el punt de partida per a fer interpretacions. Precisament

és ací on radica un dels majors atractius de la disciplina: en la varietat d'interpretacions possibles que es poden plantejar a partir de les mateixes dades i en la contínua modificació d'aquestes interpretacions a partir de la incorporació de noves troballes.

Si això és així per als professionals de l'Arqueologia, ¿per què no compartir aquest atractiu amb el públic que s'aproxima al Patrimoni Arqueològic?, ¿per què no potenciar la reflexió, la contrastació i també, per què no, l'elaboració d'hipòtesis? Enfrontar-se directament amb les restes arqueològiques dotats de les eines necessàries per a entendre-les i interpretar-les afavoreix una experiència "fluida" i gratificant que ens reconforta com a individus i ens permet veure l'enorme potencial que amaga el nostre patrimoni.

Des del nostre punt de vista, els Museus en el s. XXI a més de divulgar els coneixements que genera la seua tasca investigadora, han d'apostar per fer els seus visitants participants actius en la construcció de coneixements significatius a partir del patrimoni que custodien. Açò és el que ens diferenciarà, com a institució al servei de la societat, d'altres ofertes culturals i d'oci.

ELS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS VISITABLES

L'interés generat pels llocs arqueològics té el seu origen al voltant de 1960, sobretot a França, arrel de l'aparició dels museus a l'aire lliure i d'una nova manera d'entendre el patrimoni històric que passava per la conservació dels vestigis *in situ*, mantenint així la connexió amb el seu context i territori. D'aquesta manera, a més de garantir la conservació i la protecció adequada dels vestigis, el públic tenia l'oportunitat de visitar i disfrutar del patrimoni històric en el seu espai originari.

A Espanya els parcs, els llocs i els jaciments arqueològics visitables començaren a crear-se a partir de 1980 i han acabat convertint-se en importants punts d'atracció per al turisme cultural. Aquests estan dotats de gran varietat de recursos que possibiliten l'apropament i comprensió dels seus continguts: fullets explicatius, panells indicadors, visites guiades, activitats d'experimentació, gravadores portàtils, reconstrucció parcial o total d'estructures, recreació d'espais i d'ambientacions, etc.

Aquest esforç d'apropament al públic s'ha fet en la mesura que s'ha evidenciat que els jaciments visitables, com qualsevol altra resta material exposada en el museu, manquen de significat per a la majoria de les persones que els visiten o contemplen. Són restes immòbils que no permeten una comunicació efectiva. Sols una minoria especialitzada coneix les claus per a interpretar-les.

A més, en el cas dels jaciments visitables aquesta "tensió" comunicativa entre els missatges o la informació que amaguen les restes i allò que podem entendre és encara major. Ens trobem en el mateix espai físic que varen ocupar els seus antics pobladors, caminem

pels mateixos carrers i entrem en les seues cases, però tot i això existeix un immens buit en un lloc abans ple de vida i brollant d'activitat.

Aprofitar aquest espai físic "buit" per desenvolupar activitats que ens facen reflexionar respecte a la vida dels seus antics habitants és una fórmula meravellosa no sols per als visitants, que per fi comencen a establir comunicació amb les restes del passat, sinó també per al propi jaciment que durant unes hores torna a respirar a través d'aquests visitants.

EL CAS CONCRET DE LA BASTIDA DE LES ALCUSSES (MOIXENT)

La Bastida de les Alcusses és un dels grans jaciments ibèrics d'obligada referència en la història de la investigació arqueològica valenciana. Les primeres intervencions oficials, promogudes des del Servei d'Investigació Prehistòrica (SIP), són les quatre campanyes d'excavacions realitzades entre 1928 i 1931 a càrrec de D. Isidro Ballester, els resultats de les quals propiciaren la seua declaració com a Monument Històric Artístic en 1931.

Anys més tard, entre 1975 i 1986, també des del SIP, conscients del deteriorament del jaciment, es prengué la decisió de construir un camí d'accés que facilitara la visita al poblat, un tancat del jaciment com a mesura de protecció davant els freqüents saquejos, així com la neteja de la vegetació i la reconstrucció d'alguns murs amb pedres d'enderroc col·locades en sec, més com a mesura de prevenció que de restauració.

Però no fou fins al 1990, sota la direcció d'Helena Bonet, que es va dissenyar un projecte de posada en valor del jaciment que contemplava diversos aspectes com ara:

- la recuperació i consolidació del conjunt arquitectònic,
- un projecte d'investigació i d'arqueologia experimental: excavacions arqueològiques i reconstrucció d'una vivenda ibèrica,
- la musealització del jaciment: recorregut senyalitzat i restauració d'estructures.

En aquesta línia, la Diputació de València i l'Ajuntament de Moixent signaren en 1999 un conveni de col·laboració per tal de garantir la protecció i manteniment del jaciment. A més, també s'inclouïa la creació d'un servei de guies encarregats d'atendre els grups de visitants.

D'aquesta manera, en l'actualitat i dins del marc d'aquest projecte, la Bastida de les Alcusses compta amb una àmplia oferta de divulgació que fa ús tant de recursos de comunicació indirectes (fullets, guies, panells, etc.) com directes (visites guiades)² que ajuden a interpretar millor el jaciment. Prova d'açò és la important resposta rebuda per part dels visitants que el passat any superaren la xifra de 9.600 persones.

2. Volem destacar des d'ací l'important treball que duen a terme diàriament els guies de la Bastida de les Alcusses, i agrair especialment a José Mª Ferre la seua col·laboració en la preparació i posada en pràctica dels tallers. També volem celebrar la trobada d'una persona i un lloc: Vicent Revert, amb la seua inseparable Nala, i la Bastida de les Alcusses. Ells són, en bona mesura, les vertaderes ànimes protectores del jaciment, tant des de la terra com des del cel.

No obstant això, per tal d'afavorir la implicació directa dels visitants en la construcció de coneixements, el passat any 2002 es va voler donar un pas més i oferir una vivència cultural més “completa”, sobretot pensant en els nombrosos grups d'escolars que anualment el visiten. Així, es plantejà la realització de tallers didàctics en el propi jaciment, combinant-se sempre amb les visites guiades.

Aquesta sèrie d'actuacions són un bon exemple de gestió del Patrimoni Arqueològic, on s'ha establert una relació d'interessos entre la investigació i l'aplicació pràctica d'aquesta per tal d'obtindre rendibilitat social. Açò ha permès integrar perfectament el jaciment arqueològic de la Bastida de les Alcusses en la vida quotidiana dels habitants de Moixent.

a

b

Làm. I.- a. Jaciment de la Bastida de les Alcusses, b. Visites guiades al jaciment.

ELS TALLERS DIDÀCTICS

Entre la multiplicitat de recursos que pot emprar la didàctica per aconseguir els seus fins, es troben els tallers. Aquests són una eina molt eficaç si el tema que es vol abordar gira al voltant dels processos artesanals o les tècniques de treball arqueològic.

Si atenem a la definició que apareix en el diccionari,³ un taller és un lloc on es treballa en una activitat manual.

Si bé tradicionalment les habilitats manuals no han estat massa valorades, en l'actualitat els estudis al voltant de la ment i la intel·ligència consideren la manipulació com un aspecte important en el procés d'aprenentatge. Així es plantegen nous models més complexes a l'hora de valorar les habilitats i es parla de la intel·ligència múltiple o multifactorial, en la qual s'estableixen set tipus de facultats:

- Lingüística
- Lògica-matemàtica
- Espacial
- Musical
- Corporal-cinestèsica
- Intrapersonal
- Interpersonal

D'aquestes set facultats, les més valorades, tant en l'ensenyament formal com en els tests d'intel·ligència, han sigut les dues primeres, però aquesta tendència està canviant. De fet, està comprovat que s'aprén millor quan fem servir una combinació de les diferents facultats: es recorda fins a un 90% d'allò que es diu i es fa. Els tallers i l'activitat manipulativa que generen potencien, a més d'altres facultats, la intel·ligència corporal-cinestèsica.

Ara bé, quan des del museu parlem de tallers didàctics caldria que aquests fomentaren el coneixement i l'aprenentatge a partir de la manipulació, és a dir, haurien de combinar les activitats cognitives amb les motrius.

No obstant això, de vegades el terme taller didàctic s'utilitza de manera abusiva inclouent-hi tota activitat lúdica-recreativa que incorpora la manipulació, encara que aquesta no sempre siga l'instrument per a generar coneixements significatius.

Una altra qüestió és l'àmplia gamma de possibilitats que podem trobar dins d'aquests tallers: tallers de creació, tallers de demostració, tallers d'experimentació, i fins i tot es parla de tallers d'activitat mental. D'entre tots, en el nostre cas, hem optat pels tallers d'experimentació.

3. María Moliner, *Diccionario de uso del Español*, Ed. Gredos, Madrid, 1998.

Encara que de vegades es puga confondre aquest tipus de taller amb la pròpia arqueologia experimental, en realitat es persegueixen objectius ben diferents. L'objectiu de l'arqueologia experimental és la demostració d'hipòtesis relacionades amb el seu projecte d'investigació a través de l'experimentació sobre les tècniques de treball prehistòriques, mentre que un taller d'experimentació en el camp de l'arqueologia consisteix en la reproducció activa dels processos de treball prehistòrics o arqueològics amb la finalitat de guiar la construcció de coneixements.

ELS TALLERS DIDÀCTICS EN LA BASTIDA DE LES ALCUSSES

Sota la direcció del SIP hem proposat quatre tallers didàctics sobre Joieria, Teixidura, Ceràmica i Epigrafia d'època ibèrica, amb la finalitat de propiciar la reflexió al voltant de la producció artesanal dels antics pobladors de la Bastida de les Alcusses, així com aproximar-se a les tècniques d'estudi del material arqueològic.

Els tallers estan pensats per a alumnes a partir de 10 anys, organitzats en grups de 25 a 30 participants i tenen una duració aproximada d'1'30 hores cadascun.

Els objectius generals que es pretenen aconseguir amb aquests tallers són:

- Fer del patrimoni arqueològic un instrument de reflexió i diàleg entre el passat i el present.
- Fer de la manipulació i l'experiència personal el punt de partida per a la reflexió històrica.
- Complementar i motivar la visita al jaciment.

Els tallers es duen a terme dins de la reconstrucció d'una vivenda ibèrica que hi ha a l'entrada del jaciment, concretament en el pati, ja que l'amplitud d'aquest espai permet el treball còmode dels participants.

Tots els tallers van acompanyats de material de recolzament com ara panells⁴ i fulls explicatius amb informació complementària del tema tractat en cada cas. Aquests fulls s'entreguen al tutor/a del grup perquè es treballi posteriorment a l'aula.

El fet de poder emportar-se, en alguns casos, el producte final de l'activitat permet als participants fixar els objectius de l'aprenentatge i obtenir la satisfacció de veure materialitzat el seu esforç. A més aquesta satisfacció es veu incrementada pel fet de poder mostrar el seu treball en públic: a casa, als amics, etc.

En l'elaboració i posada en pràctica dels tallers s'han succeït tres etapes ben diferenciades:

4. Disseny gràfic d'Àngel Sánchez i Jeroni P. Valor.

a

b

Làm. II.- a. Reconstrucció de la vivenda ibèrica; b. Pati on es duen a terme els tallers.

Fase de preparació

En aquesta fase se seleccionaren els temes sobre els quals s'anava a treballar: es va revisar i analitzar la bibliografia específica de cada tema tractat i es va experimentar amb diferents materials per tal d'ajustar costos, idoneïtat i facilitat de manipulació.

Fase de producció

Una vegada seleccionats els temes i els materials passarem a estructurar les activitats a realitzar, organitzant els tallers en dues parts clarament diferenciades:

Làm. III.- Exemple de productes elaborats pels participants en el taller de joieria.

Primera Part: Tots els tallers s'inicien amb una explicació teòrica que fa el guia o monitor, en la qual els participants reben informació sobre els orígens, les matèries, la tipologia, les tècniques de fabricació o de decoració, la funció i la terminologia adequada. Aquesta informació oral es veu recolzada per panells amb imatges, relatius al tema tractat en cada taller, i per una primera aproximació als materials que amb posterioritat es manipularan en el taller.

Tot açò permet afrontar la segona part de l'activitat amb els coneixements necessaris per a entendre el significat d'allò que es disposen a fer.

El temps estimat de duració d'aquesta primera part és d'uns 15/20 minuts.

Segona Part: És el moment en què els participants experimentaran directament els processos artesanals i les tècniques d'estudi arqueològic, enfrontant-se als problemes derivats de l'aplicació dels coneixements teòrics. En aquesta part s'intenta potenciar l'observació, la reflexió, la deducció i la manipulació.

Per tal d'afavorir el bon funcionament de l'activitat, tots els tallers consten de dues àrees de treball. Així, els participants dividits en dos subgrups passaran alternativament per cada una d'elles. En cada àrea es realitzarà una activitat amb una duració aproximada de 25/30 minuts.

Amb la finalitat de fixar els conceptes sobre els quals es treballa, en aquesta segona part s'utilitzaran unes fitxes amb imatges que serviran de recolzament visual i conceptual a més de conclusió de l'activitat.

a

b

c

d

e

f

Làm. IV.- a, b i c. Experimentació amb els teler de plaques, de reixeta i de marc respectivament; d, e, f. Experimentació del treball sobre làmina d'estany i fil de llautó.

Làm. V.- Explicació teòrica amb els panells del taller de joieria.

Fase d'experimentació

Durant el mes de novembre de 2002 es posaren en funcionament els quatre tallers de manera experimental per tal de tantejar els problemes que pogueren sorgir en la pràctica i així incorporar totes les modificacions que foren necessàries.

A partir d'aquest primer contacte amb els grups d'escolars ens adonarem que per a potenciar l'observació, la reflexió i la deducció calia canviar la dinàmica de la segona part dels tallers, malgrat que això suposara una major inversió de temps. Així quan s'experimentava sobre els processos de treball artesanal no havia de ser el monitor qui els conduïrà sinó que havien d'intentar descobrir-los els propis participants.

TALLER DE JOIERIA

Descripció: Es tracta de descobrir el món de la joieria ibèrica a través de la reproducció d'algunes peces trobades en jaciments valencians. La utilització de les diverses tècniques de treball emprades pels ibers permetrà enfrontar-se directament amb els reptes que planteja la manipulació del material, així com entendre les solucions adoptades.

Objectius específics: Que els participants s'aproximen als orígens i influències de la joieria ibèrica i que coneguen, a través de la manipulació, els materials i les tècniques emprades, així com els diferents tipus de peces elaborades.

Desenvolupament:

1ª Part: Descripció teòrica sobre les característiques generals de la joieria ibèrica: precedents, materials utilitzats, tècniques de treball, tipus de joies.

2ª Part: Els participants es divideixen en dos grups que es distribueixen en les dues àrees de treball organitzades. Una dedicada al treball sobre fil i l'altra al treball sobre làmina.

Làm. VI.- Panells i caixa amb les rèpliques.

En cada àrea s'utilitzen unes fitxes on apareix la imatge d'una peça i dibuixos de les diferents tècniques emprades en la joieria ibèrica (incisió, repussat, modelat, estampat, fil llis, fil torçut, fil trenat, granulat,...). Hi ha dues fitxes per al treball sobre fil i tres per al treball sobre làmina. Les peces que apareixen en cadascuna d'elles són:

- arracada de Covalta (Albaida) i anell Heracleu de Villaricos (Almeria) (treball amb fil),
- anell i braçalet de Los Villares (Caudete de las Fuentes) i arracada de l'Albufereta (Alacant) (treball sobre làmina).

Els participants han de triar una peça per cada àrea de treball i, a partir de l'observació d'una rèplica i de la imatge de la fitxa, han de reflexionar sobre com està feta i marcar en la fitxa la tècnica emprada en la seua elaboració.

Se'ls deixa treballar durant uns cinc minuts. Passat aquest temps es posen en comú els resultats i s'insisteix sobre els passos a seguir per a desenvolupar cada tècnica.

Finalment, cada participant reproduïx la seua peça emprant les tècniques que ha marcat en la fitxa. En aquest cas els participants s'enduen la peça que han elaborat.

Làm. VII.- Àrea de treball sobre làmina d'estany.

Materials:

- Caixa amb material de referència (arracada de Covalta, anell Heracleu de Villaricos, anell de Los Villares, braçalet de Los Villares, arracada de l'Albufereta i placa de cinturó de la Bastida de les Alcusses).
- 2 panells explicatius.
- 25 fulls explicatius.
- Fitxes de les peces amb dibuixos de les tècniques.
- 25 llapisseres i gomes d'esborrar.
- 2 taules de treball.
- 2 barres de ferro (a mode d'enclusa).
- 4 tissores, 10 punxons, 2 martellets i 4 alicates.
- 1 pegament fort.
- 12 regles (de 50 cm i de 20 cm).
- 10 fustes rodones.
- 10 varetes per a tòrcer el fil.
- Plantilles (braçalet de Los Villares i arracada de l'Albufereta).
- Fil de llautó, planxa d'estany i boletes de plom (tallat segons les mesures de cada peça).

TALLER DE TEIXIDURA

Descripció: Els participants s'aproximen al món de la teixidura ibèrica a través de la manipulació dels diferents tipus de telers. Açò permet comprendre de manera pràctica el procés d'elaboració de teixits.

Objectius específics: Introduir els participants en el paper social que tenien els teixits en època ibèrica, qui els confeccionava i amb quines matèries primeres es treballava. També coneixeran els diversos tipus de telers, els elements que els componen, el seu funcionament i els tipus de teixits elaborats per cadascun d'ells.

Desenvolupament:

1ª Part: Dins de la reconstrucció de la casa ibèrica es fa una descripció teòrica sobre les característiques generals de la teixidura ibèrica: precedents, materials utilitzats, paper social dels teixits, procés de producció, etc. A més, a través d'una sèrie de rèpliques, es mostra el procés de filat (fus-fusaiola) i el funcionament dels diferents tipus de telers (vertical, de plaques, de marc i de reixeta).

2ª Part: Els participants es divideixen en dos grups que es distribueixen en les dues àrees de treball on s'experimenta sobre el funcionament del teler de reixeta i el de marc.

Làm. VIII.- Telers de reixeta.

En cada àrea de treball els participants reben una fitxa on es mostra el teler vertical, que ja han vist, amb el nom i la funció de cadascuna de les seues parts i una imatge del teler que van a emprar. Els participants han d'identificar les parts del teler que tenen a les mans, quines li falten o si hi ha d'altres diferents que fan el mateix paper, i marcar-les en la imatge.

Se'ls deixa treballar durant uns cinc minuts. Passat aquest temps es posen en comú els resultats i s'insisteix sobre els passos a seguir per a treballar amb cada teler.

Finalment, cada participant experimenta el treball del teixit per tal de comprendre el seu funcionament.

Làm. IX.- Experimentació amb els telers de marc i de reixeta.

Materials:

- Caixa amb material de referència (teler de marc, teler de reixeta i teler de plaques, tots amb mostra de teixit, cabdell de llana i de lli).
- 2 panells explicatius.
- 25 fulls explicatius.
- Fitxes dels diferents tipus de teler.
- 25 llapisseres i gomes d'esborrar.
- Llana de colors.
- 10 telers de marc amb espàtules i llançadores.
- 10 telers de reixeta amb espàtules, llançadores i elements de subjecció.

TALLER DE CERÀMICA

Descripció: A través de l'experimentació els participants s'apropen a les tècniques d'estudi de la ceràmica ibèrica: tipus de pastes, parts dels recipients i tipologia. També reproduïxen algunes decoracions emprant materials i eines semblants als d'aquell moment.

Objectius específics: Que els participants coneguen els orígens de la ceràmica ibèrica, les tècniques de fabricació i decoració, així com les principals característiques de la seua producció. Que s'introduïsquen en les tècniques d'estudi de la ceràmica arqueològica.

Desenvolupament:

1ª Part: Descripció teòrica sobre les característiques generals de la ceràmica ibèrica: precedents, materials utilitzats, tècniques de treball, tipus de recipients i la seua funció.

2ª Part: Els participants es divideixen en dos grups que es distribueixen en les dues àrees de treball organitzades. Una dedicada a l'estudi arqueològic de la ceràmica i l'altra a les tècniques de decoració.

En l'àrea dedicada a l'estudi del material arqueològic els participants, dividits en dos subgrups, han de separar un conjunt de fragments ceràmics en dos blocs: ceràmica fina i ceràmica tosca. A partir d'ací s'ha de reconèixer a quina part del recipient pertany cada fragment i a quina forma. Per facilitar aquesta tasca els participants tenen unes plantilles amb el dibuix de cada recipient a tamany natural i una fitxa. En eixa fitxa apareix una peça ceràmica amb les diferents parts ben marcades (vora, cos i base) i una taula amb els principals tipus de recipients.

D'aquesta manera es veu com cada forma té una vora, una delineació del cos i una base ben definides, relacionada amb la funció de cada recipient. Com que l'element més identificador és la vora, se'ls ensenya a orientar-la correctament, i així, de forma individual, cadascú orienta i busca a quina forma pertany el fragment que té a les mans.

Una volta identificat el fragment i la forma a què pertany, la solució es marca en la fitxa. Finalment, es posen en comú els resultats dels dos grups.

En l'àrea referida a les tècniques decoratives els participants, dividits en dos subgrups, poden experimentar com feien els artesans ibers algunes de les decoracions més senzilles. En aquesta ocasió la fitxa consta d'una taula amb motius geomètrics presents en la ceràmica ibèrica i de les eines emprades per a la seua elaboració. Els participants, mitjançant l'experimentació, han d'esbrinar amb quines eines s'han elaborat els diferents motius decoratius.

Materials:

- 2 panells explicatius.
- 25 fulls explicatius.
- Fitxes de tipologia ceràmica i fitxes de motius decoratius.
- 25 llapisseres i gomes d'esborrar.
- 2 taules de treball.
- Fragments de ceràmica arqueològica i 4 caixes per a classificar-los.
- 15 regles (de 20 cm).
- 14 plantilles amb les diferents formes ceràmiques (14 per grup).
- 2 tornetes.
- 4 recipients ceràmics cuits sense decoració.
- 2 pinzells múltiples i 12 pinzells de diferents grossors.
- Pigment preparat i 2 recipients per a contindre el pigment.
- Bosses grans de plàstic (per a fer davantals).

a

b

Làm. X.- a. Àrea d'estudi arqueològic; b. Àrea de les tècniques decoratives.

TALLER D'EPIGRAFIA

Descripció: Els participants s'inicien en el coneixement de l'epigrafia ibèrica i en els problemes que planteja la seua traducció a partir d'una sèrie d'encunys amb les grafies ibèriques i la transcripció d'un plom trobat a la Bastida de les Alcusses.

Objectius específics: Que els participants coneguen les característiques de l'epigrafia ibèrica, els diferents alfabetes que existeixen i la dificultat de la seua traducció.

Desenvolupament:

1ª Part: A partir del panell, es fa una descripció teòrica sobre les característiques generals de l'epigrafia ibèrica: origen, materials utilitzats com a suport, tipus d'alfabets emprats en cada territori.

2ª Part: Els participants es divideixen en dos subgrups que es distribueixen en dues àrees de treball: en una es desenvolupen activitats al voltant dels diferents tipus d'alfabet i en l'altra es realitza la transcripció d'un text de la Bastida.

a

b

Làm. XI.- a. Materials de treball del taller d'epigrafia; b. Àrea dedicada a la transcripció.

En l'àrea dedicada als diferents tipus d'alfabet es treballa a partir d'encunys⁵ (alfabet oriental) i d'una fitxa on apareixen dos dels alfabet ibèrics (oriental i meridional). Els participants han d'escriure en la fitxa el seu nom emprant els encunys. Així s'adonen que en l'alfabet ibèric existeixen signes vocàlics, consonàntics i sil·làbics.

Finalment han d'identificar amb quin alfabet han escrit el seu nom, en oriental o meridional. En aquest cas descobreixen l'existència de dos alfabet amb signes diferents.

En l'altra àrea, els participant reben una fitxa amb un fragment de text que pertany al plom trobat en la Bastida de les Alcusses i una plantilla amb l'alfabet ibèric meridional i les seues correspondències en grafia llatina. Els participants han de transcriure el text. En acabar, han de llegir el resultat en veu alta, adonant-se que no s'entén res. Finalment, se'ls explica la diferència entre transcripció, el que ells han fet, i traducció, que en el cas de la llengua ibèrica encara no s'ha pogut aconseguir.

Materials:

- 1 panell explicatiu.
- Fitxes amb els dos alfabet i fitxes amb text ibèric.
- 25 llapisseres i gomes d'esborrar.
- 2 taules de treball.
- Caixa amb encunys (alfabet oriental).
- Caixetes de tinta.
- Plantilla amb l'alfabet ibèric.

CONCLUSIONS

Els tallers que s'han posat en marxa en el jaciment de la Bastida de les Alcusses reforcen l'oferta didàctica que fins ara ve oferint el Museu de Prehistòria de la Diputació de València, al temps que obrin noves expectatives de cara al futur. El desenvolupament de programes didàctics de qualitat en l'àmbit del propi jaciment consolidarà, sens dubte, l'atractiu que aquest lloc privilegiat té per a les persones que s'apropen a conèixer-lo.

D'altra banda, l'experiència, tant des del punt de vista personal com professional, no ha pogut ser més positiva. Treballar en un espai obert, en contacte amb la natura, és molt gratificant per a tots; tal volta això, unit al fet de col·laborar amb un equip de persones molt compromeses amb la seua feina, ha contribuït a crear un ambient immillorable.

La preparació dels tallers ens ha permès indagar sobre diferents temes i enfrontar-nos als reptes que suposa trasposar els coneixements científics, relatius als processos artesanals

5. L'elaboració dels encunys és obra d'Inocencio Sarrión.

del passat i les seues tècniques d'estudi, a les capacitats cognitives i els interessos dels grups a qui es dirigeixen les activitats.

Per últim, des de la nostra experiència en l'intent d'afavorir la comunicació entre Patrimoni Arqueològic i públic, volem insistir en la idoneïtat dels jaciments visitables com a marc perfecte per a dur endavant aquest tipus de propostes didàctiques, ja que superada des d'un primer moment la barrera de l'espai, sols ens queda sobrepassar la barrera del temps, i aquest és l'exercici que més ens apassiona als humans.

València, 17 de desembre de 2003.

BIBLIOGRAFIA

- ADZERÍAS SAPERAS, M. I MORELLÓ BAGET, A. (2002): "Objectius i projectes educatius dels Museus Arqueològics a Europa". En P. González Marcén (ed.): *Actes del IV Seminari d'Arqueologia i Ensenyament (Barcelona, 2002)*. Bellaterra, pp. 91-110.
- ALFARO, C. (1984): *Tejido y cesteria en la Península Ibérica. Historia de sus técnicas e industrias desde la Prehistoria hasta la romanización*. Biblioteca Praehistórica Hispana, vol. XXI, Madrid, 348 p.
- ASENSIO, M. (2001): "Percepción del visitante". En *I Congreso Internacional de Museología del Dinero (Madrid, 1999)*. Madrid, pp. 249-252.
- ASENSIO, M. Y POL, E. (2002): *Nuevos escenarios en educación. Aprendizaje informal sobre el patrimonio, los museos y la ciudad*. Aique, Buenos Aires, 256 p.
- ASENSIO, M. Y POL, E. (2003): "Aprender en el Museo". *Íber, Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 36, Barcelona, pp. 62-77.
- BALLESTER, I. Y PERICOT, L. (1928): "La Bastida de les Alcuses (Mogente)". *Archivo de Prehistoria Levantina*, I, Valencia, pp.179-213.
- BONET, H.; DÍES, E. Y RUBIO, F. (2000): "Proyecto de área didáctica y de investigación arquitectónica. La construcción de una casa ibérica en la Bastida de les Alcusses (Moixent-València)". *Saguntum*, Extra-3, Valencia, pp. 431-439.
- BONET, H.; DÍES, E. Y RUBIO, F. (2001): "La reconstrucción de una casa ibérica en la Bastida de les Alcusses". *Arqueomediterránea*, 6, Barcelona, pp. 75-93.
- BONET, H. Y FLETCHER, D. (1994): "Bastida IV. Nuevo plomo escrito de la Bastida de les Alcuses (Mogente, Valencia)". *Anales de Prehistoria y Arqueología*, 7 y 8, Murcia, pp. 143-150.
- BONET, H. Y MATA, C. (1992): "La cerámica ibérica: ensayo de tipología". En *Estudios de Arqueología Ibérica y Romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester*. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación de Valencia (Trabajos Varios del SIP, 89), Valencia, pp. 117-173.
- COSTALES, M.T. (1995): "Los Parques Arqueológicos en España". En *XXII Congreso Nacional de*

- Arqueología (Vigo, 1993)*, vol. I, Vigo, pp. 249-252.
- CRIADO BOADO, F. (1996): "El futuro de la Arqueología ¿la arqueología del Futuro?". *Trabajos de Prehistoria*, 53 (1), Madrid, pp. 15-35.
- DÍES, E.; BONET, H.; ÁLVAREZ, N. Y PÉREZ, G. (1997): "La Bastida de les Alcusses (Moixent): Resultados de los trabajos de excavación y restauración". Años 1990-1995. *Archivo de Prehistoria Levantina*, XXII, Valencia, pp. 215-295.
- DOMÍNGUEZ, C.; ESTEPA, J. Y CUENCA, J.M^a. (ed.) (1999): *El museo: Un espacio para el aprendizaje*. Universidad de Huelva, Huelva, 138 p.
- ESTEPA, J.; DOMÍNGUEZ, C. Y CUENCA, J.M^a. (ed.) (2001): *Museo y Patrimonio en la Didáctica de las Ciencias Sociales*. Universidad de Huelva, Huelva, 175 p.
- FERNÁNDEZ-POSSE, D.; MENÉNDEZ, E. Y SÁNCHEZ-PALENCIA, F.J. (2002): "El paisaje cultural de Las Médulas". En P. González Marcén (ed.): *Actes del IV Seminari d'Arqueologia i Ensenyament (Barcelona, 2002)*. Bellaterra, pp. 37-61.
- FLETCHER VALLS, D. (1985): *Textos Ibéricos del Museo de Prehistoria de Valencia*. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación de Valencia (Trabajos Varios del SIP, 81), Valencia, 131 p.
- FLETCHER VALLS, D. (1992): "Comentarios sobre escritura y lengua Ibéricas". En *Estudios de Arqueología Ibérica y Romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester*. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación de Valencia (Trabajos Varios del SIP, 89), Valencia, pp. 301-311.
- FLETCHER, D.; PLA, E. Y ALCÁCER, J. (1965): *La Bastida de les Alcuses (Mogente-Valencia) I*. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación de Valencia (Trabajos Varios del SIP, 24), Valencia, 252 p.
- FLETCHER, D.; PLA, E. Y ALCÁCER, J. (1969): *La Bastida de les Alcuses (Mogente-Valencia) II*. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación de Valencia (Trabajos Varios del SIP, 25), Valencia, 335 p.
- GARCÍA BLANCO, A. (1989): *Didáctica del Museo: El descubrimiento de los objetos*. De la Torre, Madrid, 171 p.
- GONZÁLEZ, P.; CASTAÑEDA, N.; ARMENTANO, N.; BARAHONA, M. I GONZÁLEZ, J. (1998): "La recerca a l'abast : l'experiència del Parc Arqueològic del Patronat Flor de Maig". En P. González Marcén (ed.): *Actes del II Seminari Arqueologia i ensenyament (Bellaterra, 1998)*. Bellaterra, pp. 65-84.
- HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, F. (2002): *El patrimonio cultural: la memoria recuperada*. Trea, Gijón, 462 p.
- HOFFMANN, H. (2002): "Sobre la didàctica d'un paisatge de la memòria. La Vall del Neander, Mettmann". En P. González Marcén (ed.): *Actes del IV Seminari d'Arqueologia i Ensenyament (Barcelona, 2002)*. Bellaterra, pp. 75-89.
- HOOPER-GREENHILL, E. (1998): *Los Museos y sus visitantes*. Trea, Gijón, 259 p.
- MATA PARREÑO, C. (1991): *Los Villares (Caudete de las Fuentes). Origen y evolución de la Cultura Ibérica*. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación de Valencia (Trabajos Varios del SIP, 88), Valencia, 308 p.

- MÉNDEZ, A. Y VELASCO, F. (1992): "El Parque etnoarqueológico de Alcaclá de Henares". *Revista de Arqueología*, 136, Madrid, pp. 40-44.
- NICOLINI, G. (1990): *Techniques des ors antiques. La bijouterie ibérique du VIIe au IVe siècle. vol. I, II*. Picard, Coudé-sur-Noireau, 646 p.
- PASTOR HOMES, M^a.I. (1992): *El museo y la educación en la comunidad*. Ediciones CEAC, Pedagogía Social, Barcelona, 116 p.
- PEREA, A. (1991): *Orfebrería Prerromana. Arqueología del Oro*. Caja Madrid, Madrid, 327 p.
- POU, J.; SANMARTÍ, J. I SANTACANA, J. (1995): "La reconstrucció del poblat ibèric d'Alorda Park o de les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)". *Tribuna d'Arqueologia*, 1993-1994, Barcelona, pp. 51- 62.
- QUEROL, M^a.A. (1999): "¿Qué enseñamos? Consideraciones previas a la conservación y difusión de yacimientos arqueológicos". En *XXIV Congreso Nacional de Arqueología (Valencia, 1999)*. Valencia, pp. 13-20.
- RUIZ ZAPATERO, G. (1998): "Fragmentos del pasado: la presentación de sitios arqueológicos y la función social de la arqueología". En P. González Marcén (ed.): *Actes del II Seminari Arqueologia i ensenyament (Bellaterra, 1998)*. Bellaterra, pp. 7-34.
- RUIZ ZAPATERO, G. Y FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.M. (1997): "Arqueología: imagen y proyección social". *Complutum*, 8, Madrid, p. 263.
- SADA CASTILLO, P. (2003): "La utilización del patrimonio arqueológico en el aprendizaje de la historia: experiencias del Museo Nacional Arqueológico de Tarragona". *Actas de los XIII Cursos Monográficos sobre el Patrimonio Histórico (Reinosa, 2002)*. Universidad de Cantabria, Santander, pp. 135-148.
- SANTACANA, J. (1998): "Museos ¿al servicio de quién?" *Íber, Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 15, Barcelona, pp. 39-49.
- SANTACANA, J. (1999): "L'arqueologia com a eina didàctica: problemes i utilitat". *Cota Zero*, 15, Vic, pp. 63-73.
- TARRATS BOU, F. (1999): "Museus arqueològics i difusió". *Cota Zero*, 15, Vic, pp. 28-34.
- VILARRASA, A. (2003): "Salir del Aula. Reapropiarse del contexto". *Íber, Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 36, Barcelona, pp. 13-25.
- WRIGHT, R.P. (1999): "Tecnología, género y clase: Mundos de diferencia en Mesopotamia durante el periodo de Ur III". En *Arqueología y teoría feminista*. Icaria, Barcelona, pp. 181-213.